

Svedjebruk

Till långt in på 1870-talet förekom s. k. svedjebruk. Av ålder och vid sidan om åkerbruket har man bränt skogen och sått i askan. Prästsonen Jan Boding från Nätra omtalar från mitten av 1700-talet, att »svidjoland» var normalt i lantbruket. För nybyggaren var det ett lättvindigt sätt att de första åren skaffa sig sädesland.

Svedjandet gick till så, att före midsommar röjdes det område, som utsetts till svedja. Träden fälldes inåt, och fällan fick torka till nästa sommar, då den brändes före midsommar. En brandgata hade huggits upp runt området, men trots detta uppstod skogsbränder. Innan svedjan såddes, rensades den från obrända stammar, som togs tillvara som ved. I det brända området såddes nu råg, som krafsades ned mellan stubbar och stenar. Några år användes svedjan för sädesodling, därefter övergick den till betes- och skogsmark igen. Åter anlades en ny svedja antingen intill den gamla eller på någon ny mark. Till svedjebruket åtgick stora skogsområden, varför det ej sågs med blida ögon av statsmakterna. Att svedjandet var mycket vanligt i Björna, det vittnar alla namn på svedjor i socknen, t. ex. Rågsvedjan, Björnsvedjan, Linsvedjan, Hällsvedjan, Kvarnsvedjan, Timmermosvedjan m. fl. Där rågen då vajade, växer nu de finaste skogarna.

Fäbodlivet

Fäbodlivet är också av äldre ursprung. Inom Björna fanns under 1800-talet ett 20-tal fäbodor, dit bönderna två gånger under sommaren – mellan vårand och slätterand och efter slätteranden – förde sina kor och småfån. Här tillverkade fäbodstintorna stora mängder smör och ost, som kom väl till pass under den långa vintern.

Flera byar i Själevad och Mo hade också fäbodor på Björna och Uttersjö byaskogar, dit hör bl. a. Västerhus- och Gälvfäbodarna. Om detta säger Abraham Hülphers, när han beskriver Själevads socken: »Hemmanen äga trångt utrymme och därför har allmogen sina kreatur över sommaren vid avlägsna fäbodor på allmanningen och så kallade fjällbyars utmark.»

Om dessa fäbodor tillhörande andra socknar kan f. ö. tilläggas följande: Mellan Hundsjö by och Trehörningen hade Arnäs sina fäbodor, där stugorna var kvar 1912, och Billsta hade sina fäbodstugor norr om sjön Lörän på sydsluttningen av Storliden. Därav namnet Billsta Råmyren norr om fäbodarna, vilka knappast ha använts under vårt århundrade. Det kan vara dessa fäbodor det avses i en handling från 1827, där det säges, att bonden Erik Jonsson i Nybyn uppburit 45 riksdaler för fäbodrättigheten under 50 år.

Ovannämnda Gälvenfäbodor användes så sent som 1912.

Gide fäboddar omkring 1920.

I en överenskommelse mellan å ena sidan Nyby och Backe byamän och å andra sidan Västerhus byamän från år 1862 medgavs västerhusborna rätt att under 10 års tid ha kor i fäbodarna mot en ersättning av 12 riksdaler riksmünt per år. Nyby- och backborna skulle vartannat år få hämta gödseln vid dessa fäboddar. De fäboddar det här gäller torde vara Västerhus gamla fäboddar vid Västerhus Råmyren. Efter dessa finns endast obetydliga rester kvar.

År 1872 upprättades en annan överenskommelse mellan Nybyns byamän och Västerhus byamän, där de sistnämnda erhöill rätt att under 50 års tid få betesrätt för sina kreatur på Nybyns betesmark. Köroxar fick ej tas på bete. Ersättningen utgjorde 25 öre riksmünt per ko och år. Platsen för fäbodarna skulle Västerhus byamän själva få utse norr om byn. De skulle kostnadsfritt få ta timmer till fäbodhusen och ved till bränsle. De skulle även få inhägna mindre betesgården omkring fäbodarna. De fäboddar det här gäller kallas Västerhus nya fäboddar och ligger nordöst om Nybyn mellan Fleikullen och Storliden. De användes in i vårt sekel, och fäbodstugorna har stått kvar in i vår tid.

Sedan fäboddriften slutat vid Västerhus nya fäboddar, började västerhusborna i stället sända 15–20 kor (bygdekor) på sommarbete till Nybyn. Detta pågick till inemot 1920. Ersättningen för skötseln var den mjölk korna eventuellt lämnade, berättar en f. d. nybybo.

Storhässjornas tid är förbi, men bonden Helmer Johansson i Movattnet har sin kvar.

Därtill var det vanligt, att bönder i Själevad, Mo och Arnäs inhyste en del kor på skogsbete hos åbor i Björna. Sådana »bygdekor» var inackorderade bl. a. i Uttersjö, Trehörningen, Hemsjö m. fl. byar. För det mesta var det fråga om kor, som höll på att »sina», men alltid blev det en del mjölk och smör till skötaren för besväret.

Fäbodlivet var en betydelsefull ingrediens i lantbruket. De sista fäbodarna nyttjades till in på 1920-talet, och sedan var dess saga all. De finns ej längre, antingen har de rivits och flyttats från fäbodvallarna eller också har de fått ruttna ned. Skogen drar in på vallen, där det en gång rådde ett sprudlande liv på somrarna.

Storhässjor var vanliga

Skäran avlöstes av lien under 1800-talet. Lieorvet (skaftet) var längst ned försett med en ögla av vide eller spånor, kallad »krag». Detta var nödvändigt både vid skörden av kornet och i minst lika hög grad vid myrslåttern. Kornet och höet kom därvid att ligga i strängar och blev därmed lättare att ta vara på av räfserskorna, icke minst vid upptagningen och bindningen av sädeskärvarna. Sedan kornet skördats, fraktades kärvarna till storhässjan hemma vid gården, där det fick torka. Storhässjor fanns på varje bondgård och även hos en del torpare. Dessa hässjor var uppförda i en till tre

rader med ett antal »led» i varje rad. Treradiga hässjor hade ett överbyggt tak. Långloge var byggd nedanför storhässjan och på den tröskades i vanliga fall. Av dessa storhässjor finns nu bara någon enstaka kvar inom socknen, t. ex. hos Helmer Johansson i Movatt-net.

Tröskningen skedde förr med slaga. På de något större bondgårdarna användes under 1800-talet även s. k. tröskvagnar, som kördes på långlogen över de utbredda kärvarna. Under 1880-talet började s. k. stifttröskverk användas. I kyrkbyn fanns t. ex. ett sådant, vilket drogs av upp till 10 man, och arbetet lär ha varit krävande. Kornets rensning från agnar var en viktig detalj men förenklades något, när man började använda den handdrivna kastmaskinen i stället för den gamla metoden att med en träskopa kasta kornet över ett golv, varvid kornet for längst bort men agnarna, som var lättare, ramlade ned närmare kastaren. I mindre omfattning skildes kornet från agnarna genom att siktas genom en stor sikt, tillverkad av rottågor, en sådan kallades för »reshl». Finsikningen skedde i ett »tjicksåll», ett flått kojuver med en massa hål, vilket spikades fast på en ram.

Gott om skvaltkvarnar

Efter tröskningen torkades säden i en timrad torkria, »baste», som fanns vid de flesta bondgårdarna. Malning skedde på skvaltkvarnar, som är av gammalt ursprung. De flesta byarna i socknen hade under 1800-talet en eller flera dylika kvarnar i närbelägna vattendrag. I Mörtsjöbäcken fanns t. ex. fyra kvarnar, och kyrkbyn hade en något större kvarn i Gideälven vid Björnafallet. Varje bonde hade sina bestämda kvarndagar, torparna tilläts även nyttja kvarnen mot mindre ersättning. Av det stora antal skvaltkvarnar, som en gång fanns i socknen, finns nu kvar endast ett par stycken i miserabelt skick. Glädjande nog har en restaurerats i Studsviken till glädje för alla förbipasserande.

Malning av säden skedde undantagsvis på handkvarnar. En sådan finns dock bevarad i Hemsjö. Den lär ha inköpts på marknaden i Galastan under förra hälften av 1800-talet.

Stor kreatursstam

Björnaborna var kända för att ha mycket kreatur. År 1850 hade Björna c:a 560 nötkreatur per 1.000 invånare, vilket var högre än riksnormen. Det fanns även mycket getter men mindre får. Och om en bonde sägs, att han hade 10 kor jämte småkreatur i början på 1600-talet.

Byns fjällkor på bete. Bilden från Ryssjö.

Korna var av fjällras. Någon större avkastning gav de ej, men detta var ej så underligt, då de förr alltid utfordrades med det näringssvagaste höet, dvs. hö från starrmyrar och slätterängar. Hästarna skulle ha det mera näringsrika höet från vallarna omkring gården, det s. k. hårdvallshöet. Så nog torde det vara riktigt det som en äldre person född på 1870-talet sade till mig, att korna var så bensvaga av undernäring på våren, att de måste hjälpas upp ur båsen. Men på sommaren fick de ju äta upp sig. Det ansågs f. ö. som en rikedom att ha många kreatur i ladugården.

Mjölproduktionen var därför ej så hög per ko. Länets lantbrukskola anger, att det vid mitten av 1800-talet räknades som mycket bra, om en mjölkko lämnade 600 kannor (c:a 1.500 l) mjölk per år.

Jordbruket i utveckling

Jordbruket var under 1800-talet i ett utvecklingskede, i viss mån beroende på den upplysningsverksamhet landshövdingarna Örnsköld och Mörner bedrev för att förbättra lantbruksmetoderna. Det år 1805 inrättade hushållningssällskapet hade också sin betydelse liksom den lantbruksförening, som startades i Björna på 1870-talet.

Det bör även framhållas, att kyrkoherdarna Anders Sidner och Nils Edlund, som tjänstgjorde i Björna, den förre 1824–1839, den senare 1892–1906, visade stort intresse för moderneringen och därmed verksamt bidrog till dess utveckling. Det sägs om kyrkoherde Sidner, att han bröt ny jord, lät dika ut myrarna, körde hem myr-

jord, anlade komposter och köpte gödsel. Han var medveten om att livsnerven för befolkningen i det fattiga pastoratet var jordbruk och boskapsskötsel. Som ett än i dag synligt bevis för hans jordbruksintresse är att han lät odla upp ängsmarken mellan prästgården och Björna lillå. Han var även intresserad av trädgårdsodling och spred kännedom om den bland befolkningen.

Om kyrkoherde Nils Edlund berättar 90-årige förre järnvägsarbetaren Sven Lundberg, vars far Anders Gustav Lundberg var rättare på prästbordet åren 1894–1900. Kyrkoherden deltog praktiskt i jordbruksarbetet. Då ny jord bröts kunde församlingsborna få se sin präst, som med hästen körde rist, och efter kom rättaren med häst och järnplog och plogade fårorna. Han inköpte även åtskilliga vagnslaster Tomasslagg (Tomasfosfat) både till prästbordet och grannbönderna. Därmed hade konstgödseln gjort sitt inträde i björnabygden till en viss förtret för affärsmännen som i prästen såg en blivande konkurrent. Under kyrkoherde Edlunds tid introducerades även Alfa Laval-separatorn i bygden. Kyrkoherden deltog även i höbärgningen, och stor och stark som han var kunde få slå sådana skär som han. Han var även en av de första, som inköpte en slättermaskin på 1890-talet. Prästens lägdor gav i allmänhet goda skördar, ty han var noga med växtföljden och en av de första i bygden, som använde sig av klöver- och timotejfrö.

Om människorna, som arbetade inom denna viktiga näringsgren, må som slutord över detta kapitel citeras ur förutnämnde Abraham Hülphers sockenbeskrivning: »Flit och idoghet förhärskade med sparsamhet och försiktig hushållning. Klädedräkten är ännu allvarsam, orten till heder, eftersom dessa sockenbor icke som andra varit snara att taga efter allt nytt. Pigorna brukar ännu hårflätor efter gammal stil. Bröllopsskrud och anstalter bibehålles efter ortens forna bruk.»

Inga dåliga betyg!